

УДК 737.2

Василь **Гурмак**

професор кафедри МДС
Львівської національної академії
мистецтв, заслужений діяч мистецтв
України

Медаль – спроба визначення

Анотація. У статті висвітлюється сучасна дискусія на тему визначення художньої медалі, що завдяки новітнім експериментам давно перестала відповідати звичним критеріям: форма – кругла, матеріал – метал, призначення – коммеморативне тощо. Пропонується напрямок пошуку відповіді, пов'язаний не з тими чи іншими параметрами медалі, а з рецепцією між нею та глядачем.

Ключові слова: медаль, медальєрне мистецтво, монета, традиційне мистецтво.

«Словник нумізмата» визначає медаль як «монетоподібний пам'ятний знак, зазвичай з металу, із зображеннями та відповідними приво́ду карбування написами; служать також почесними знаками» [4, с. 172]. В. Гладкий називає медаллю «круглий або овальний металевий (інколи порцеляновий) монетоподібний пам'ятний знак, що розвинувся з пам'ятних монет, але не є встановленим законом платіжним засобом» [1, с. 134]. 2007 року член Нагородного комітету, який від 1919 р. майже щорічно вручає нагороду Saltus за визначні досягнення у царині медальєрного мистецтва, Ф. Еттвуд запропонував вважати головними ознаками медалі «округлу форму металевого предмета, розмір, не більший розміру долоні, наявність аверсу та реверсу, поєднання у композиції зображення та тексту і тиражність» [7, с. 2].

Цілоком незаперечними серед наведених тверджень є три положення: зв'язок медалі з античними та середньовічними монетами, відсутність у неї статусу грошей і розмір у межах долоні. Термін «медаль» застосовувався до низки монет від Середньовіччя до кінця XVIII ст., а поява медалей сучасного типу в епоху Відродження збіглася з випуском великих монет: багатократних тестонів, багатократних дукатів і талерів. В. М. Потін [3, с. 19, 31-33] виділяє дві

умови перетворення монети на медаль: достатня величина монетного кружальця і ставлення до людини як до унікальної особистості. Поза тим автор зазначає, що між медаллю та пам'ятною монетою взагалі важко провести межу, залучає на допомогу вагу – якщо вага медалеподібного об'єкта є відповідною або кратною вазі тієї чи іншої монети в обігу, його можна визначити як пам'ятну монету, якщо ж між вагами немає кореляції – як медаль.

Таким чином, з формальної точки зору медаль є пластиною¹ невеликого розміру із рельєфом. Це єдина константа, тоді як інші риси є змінними. Зокрема, її форма найчастіше має вигляд кола, однак може бути й восьмикутником, квадратом, ромбом чи прямокутником (така медаль називатиметься плакетю (від фр. *Plaquette* – пластинка) або кліппою² або й взагалі не мати чіткої геометричної форми.

Найчастіше на медальній площині представлені зображення та напис³, але є медалі із зображенням без напису, і з написом без зображення. Найчастіше медаль складається з двох сторін: аверсу (від лат. *adversus* – спереду, звернений обличчям) і реверсу (від лат. *reversus* – зворотний), однак може бути й односторонньою. Зазвичай медалі є тиражними (тобто випускаються у кількості від десятків до кількох тисяч), однак може існувати й медаль у одному екземплярі⁴. Здебільшого медаль виготовляється з металу (від лат. *metallum* – метал), є й дерев'яні, порцелянові, кам'яні, пластикові і т. п. Нарешті, найбільш популярним розміром художньої медалі за останні сорок років є 76 міліметрів, однак він може коливатися від 20-ти до 120 міліметрів.

Виходячи з такого різноманіття змінних, не дивно, що у Нагородного комітету *Saltus* часто виникають великі сумніви, чи вважати медаллю той чи інший твір малої пластики. Реагуючи на визначення медалі Ф. Еттвуда, голова Комітету 2010 р. Стефен К. Шир зазначив, що, хоч як це ускладнює класифікацію того чи іншого твору, неможливо закрити очі на зміни, що відбулись у медальєрному мистецтві протягом ХХ ст. [7, с. 2]. Визначаючи медаль, він пропонує вважати основним критерієм не матеріал,

*1 Ребро медальної або монетної пластини має назву гурт (від нім. *Gurt* – ремінь, пояс). Розрізняють такі його різновиди: гладкий, рубчастий, сітчастий, буквений та ін.

² Від швед. *klippe* – різати ножицями. Первісно назва застосовувалась до монет прямокутної форми.

³ Написи на монетах та медалях мають назву легенда (від лат. *legenda* – читання).

⁴ Така медаль називається «унікум», більшість унікумів є виставковими.

форму, розмір, наявність чи відсутність портретного зображення або реверсу, а меморіальне призначення твору.

Справді, абсолютна більшість медалей мають пам'ятний характер. Однією з перших медалей сучасного вигляду вважають медаль, яку випустили в далекому 1390 р. Франческо іль Веккьо та його син Франческо Новелло з Каррари з приводу звільнення Падуї з-під влади роду Вісконті. Ї у подальшому випуск медалі, як правило, прив'язувався до якоїсь дати: перемоги, весілля, ювілею тощо.

Утім, і з останнім формулюванням погодитися важко, оскільки тоді незрозумілим виявляється статус таких видів медалі, як анімалістична, пейзажна, тематична (інакше – художня) та ін., не пов'язаних із відзначенням якоїсь дати чи вшануванням конкретної особи або події.

Проблеми з визначенням медалі свідчать про неї як про живий організм, який перебуває у стані посиленого розвитку, тож важко передбачити його кінцевий вигляд. Однак, безперечно, С. К. Шир [7, с. 3] правий у тому, що якщо залишити медаль зовсім без визначення, то нею не можна буде назвати жодного мистецького твору взагалі.

Спроби дати потрібне визначення через набір ознак через призначення не увінчались успіхом, але залишається ще одна сфера, яку не згадав жодний зі згаданих мистецтвознавців, – стосунки між медаллю та глядачем.

Із праць антропологів ми знаємо, що основною відмінністю між західним мистецтвом, починаючи від епохи Відродження, і мистецтвом традиційним, що дотепер поширене серед корінних мешканців Австралії, Океанії, Південної та Північної Америки тощо, є різниця у стосунках між твором і глядачем. Твори «західного» мистецтва призначені винятково для споглядання, найбільш видатні з них поміщають у музеї та захищають куленепробивним склом від самого дихання відвідувачів. Натомість твори мистецтва «традиційного» призначені для тісного контакту з глядачем, що, власне, не стільки споглядає, скільки відчуває його на дотик – не лише рук або вуст, але й серця. Саме в таких стосунках перебувають ікона та віруючий.

Ще 1920 р. Д. Ф. Хілл [5, с. 16-17] був схильний пов'язувати особливості медалі із специфічними стосунками між нею та глядачем, вона-бо від початку була розрахована не на відсторонене споглядання, але на тримання у руках. Звідси здебільшого кругла форма, не надто великий розмір і вага, помірно високий рельєф – ці фактори забезпечують найбільш зручний контакт між долонею людини та твором медальєрного мистецтва. Навіть медалі, виготовлені в одному

екземплярі спеціально для виставки, зберігають цю скерованість на фізичний контакт, тож ми мимоволі приміряємо твір за вітриною по власній руці, оцінюючи не лише вигляд, а й фактуру, вагу, температуру тощо. Будучи мобільним мистецьким твором, медаль не прив'язана до оточення або, точніше, призначена для того, аби експонуватися на людській долоні (буквальній чи уявній), що є водночас її модулем і фоном.

Свій зв'язок з людською долонею і скерованість на фізичний, а не лише візуальний контакт медалі успадкували від монет. Як відомо, назва «монета» походить від епітету богині Юнони із значенням Порадниця. Монетний двір Риму розташовувався на території храму Юнони Монети, а в період Римської імперії її зображеннями прикрашали ексагії (з лат. *exagium* – зважувати, оцінювати) – монетні вагові гирки. Тож людина, що підкидає монетку в пошуках відповіді, на якому варіанті дій слід зупинитись, несамохіть відтворює стародавній ритуал звернення за порадою до Богині-Матері.

Як зазначає Л. Казаманова [2, с. 78-79], попри недовершеність технічних прийомів, мистецтво різьблення монетного штемпеля у Давній Греції високо цінувалось, а античні монети й сьогодні вражають своєю красою. Власне, між античною монетою та медаллю немає жодної різниці, оскільки перша давно перестала бути платіжним засобом. У спадок від античної монети сучасна медаль отримала і образне наповнення, і міфічний характер стосунків з людиною.

Таким чином, медаль можна визначити як монетоподібний твір, співрозмірний людській долоні та призначений для сприйняття на вигляд і доторк. Розділяючи скерованість на руйнування дистанції між собою та глядачем із творами «традиційного» мистецтва, медаль має тенденцію до зближення з ними й у інших моментах. Такі характерні ознаки «традиційного» мистецтва, як символічна насиченість, застосування реалістичних тваринних і рослинних образів, з одного боку, та абстрактного геометричного орнаменту – з іншого, сформували уже в мистецтві епохи палеоліту та відтоді змінювалися лише в деталях.

Зрозуміло, що кожний медальєр має власне розуміння медалі, однак можна виділити й те, де теорія сходиться з практикою. Зокрема, сучасний канадський медальєр Ен Шапер Полак [6, с. 3, 105] згадує, як почала своє знайомство з медальєрним мистецтвом з абсолютної впевненості в тому, що медаль має бути круглим металевим знаком статусу свого замовника – особи або держави. Однак після двадцяти років власної праці медальєра вона може сказати, що медаль прив'я-

зана не стільки до форми чи матеріалу, скільки до можливості швидкого вираження нових ідей і технік. Продовжуючи думку канадської майстрині, можна сказати, що медаль є точкою концентрації у часі та просторі.

Як максимальне наповнення змістом мінімальної ділянки часопростору бачить медаль і сучасний польський медальєр Ева Ольшевська-Борис (1939, Варшава) – її твір «Перший імпульс» (бронза, 70 мм, 1991) (Іл. 1) безпомилково обирає деталь, що стисло передає сутність розпису Сікстинської капели, виконаного Мікеланджело Буонарроті між 1508–1514 рр.

Мистецтвознавці одностайні в тому, що смисловим і композиційним центром грандіозного ансамблю розписів плафона капели є сцена створення Адама, а центром останньої – зустрічний рух рук людини та її Творця. Таким чином, 70-тиміліметрове кружальце медалі Еви Ольшевської-Борис концентрує у собі всю програму розписів Сікстинської капели. Однак змістове навантаження твору польського медальєра не вичерпується передачею суті творіння іншого автора – зустріч двох кистей рук водночас відображує зустріч медалі з глядачем, доторк якого вдихає у металеве кружальце тепло життя подібно до того, як Бог наповнює життям Адама на фресці Мікеланджело.

Отже, «Перший імпульс» відображує медаль як тотожність руці й дотику, що має власну форму (подібно до того, як Адам Мікеланджело постає вже наділеним власною волею, оскільки сам тягнеться назустріч Богові), однак уповні оживає лише при контакті з теплом долоні глядача.

Тотожність медалі з рукою і доторком демонструє і твір молодого велського скульптора Лі Одішоу (1983, Кармарсешир, Велс), експонований на виставці Британського товариства медальєрного мистецтва (British Art Medal Society) 2013 р. «Пташка в руці...» (Іл. 2). За задумом автора, знайомство з медаллю починається із суміщення аверсу з кінчиками пальців глядача, коли ж він стисне руку, на його долоні опиниться реверс із назвою: «A bird in the hand...».

За задумом з велського медальєра, медаль є крилатою істотою у руці – цілком близькою і домашньою, але при цьому – небесною за своєю суттю. І саме від руки глядача залежить – зупинити політ чи приєднатися до нього.

У контексті сказаного, можливо, варто спробувати реформувати експонування медалей наданням можливості глядачам брати їх у

руки – сучасні технічні засоби дозволяють запобігти крадіжкам і без того, аби ховати експонати під куленепробивним склом. І якщо твори живопису потребують захисту від можливого пошкодження, медалям контакт з відвідувачами виставки або музею нічим не загрожує.

1. Гладкий В. Д. Словарь нумизмата. Москва : «ЗАО Центрполиграф», 2006. 382 с.
2. Казаманова Л. Н. Введение в античную нумизматику : учебное пособие / отв. ред. Н. А. Фролова, Г. А. Кошеленко ; Государственный исторический музей. 2-е изд. Москва : ИНФРА-М, 2013. 360 с. : ил.
3. Потин В. М. Монеты, клады, коллекции. Очерки нумизматики. Санкт-Петербург : «Искусство-СПБ», 1993. 303 с. : ил.
4. Словарь нумизмата : пер. с нем. / Х. Фенглер, Г. Гироу, В. Унгер. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : «Радио и связь», 1993. 408 с. : ил.
5. Hill G. F. Medals of the Renaissance. London Edinburgh Glasgow New York Toronto Melbourne Cape Town Bombay : Oxford University Press, Humphrey Milford Publisher to the University, 1920. 272 p.
6. Pollack Ann Shaper. What is Medal? *Behind the mask (newsletter of the medallic art society of Canada)*. 2001. Issue 1. October P. 3.
7. Scher Stephen K. What is Medal? MCA Advisor. 2010. Volume 13. № 5. May. P. 5-6.

References

1. Gladkiy V. (2006). Slovar numizmata [Numismatic Dictionary]. Moskva: «ZAO Tsentrpoligraf»
2. Kazamanova L. (2013). Vvedenie v antichnuyu numizmatiku : uchebnoe posobie [Introduction to antique numismatics: a tutorial]. N. Frolova, G. Koshelenko (Eds.); Gosudarstvennyiy istoricheskiy muzey. Moskva: INFRA-M.
3. Potin V. (193). Monety, klady, kollektzii. Ocherki numizmatiki [Coins, treasures, collections. Essays numismatics]. Sankt-Peterburg: «Iskusstvo-SPB»
4. Slovar numizmata [Numismatic Dictionary]. (1993). (H. Fengler, G. Girou, V. Unger, Trans). Moskva: «Radio i svyaz».
5. Hill G. F. (1920). Medals of the Renaissance. London Edinburgh Glasgow New York Toronto Melbourne Cape Town Bombay: Oxford University Press, Humphrey Milford Publisher to the University.
6. Pollack Ann Shaper. (2001). What is Medal? *Behind the mask (newsletter of the medallic art society of Canada)*. Issue 1. October P. 3.

7. Scher Stephen K. (2010). What is Medal? *MCA Advisor*. (Vol 13), 5.

ANNOTATION

Vasyl Hurmak. Medal - an attempt to determine. The article sheds light on a contemporary discussion about the definition of artistic medals when the medals no longer meet the usual criteria: they are no longer round, made out of metal, and have no commemorative purpose. The essay suggests that a new definition must not be tied to specific parameters, but rather to the relationship between the medal and its audience.

Key words: medal, medalic art, coin, traditional art.

АННОТАЦІЯ

Васи́лий Гу́рмак. Меда́ль – по́пытка о́пределе́ния. В ста́тьї освєщає́ться совре́менная дискусси́я на те́му о́преде́ления худо́жественной меда́ли, кото́рая, благода́ря нова́торским эксспе́риментам да́вно перестала отве́чать приви́чным кри́териям: форма – круглая, ма́териал – ме́талл, назна́чение – комме́моративное и т.п. Пре́длага́ется на́правление по́исков отве́та, кото́рое связа́нное не с те́ми или ины́ми пара́метрами меда́ли, а соотно́шениями ме́жду меда́лью и зри́телем.

Ключевые слова: меда́ль, меда́льерное иску́сство, моне́та, тради-

Іл. 1. Ева Ольшевська-Борис. «Перший імпульс», 1991.

Іл. 2. Лі Одішоу. «Пташка в руці...», 2013.

ційне искусство.